

Kučera, Matúš

Genéza miest na Slovensku

Archaeologia historica. 1978, vol. 3, iss. [1], pp. 147-164

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139221>

Access Date: 12. 12. 2024

Version: 20240829

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Problematika, ktorú má obsiahnuť môj príspevok, zahrňuje zložitý a v mnohom nepoznaný vývin stredovekého mesta od jeho prvopočiatkových základov až po dotvorenie sa na nový typ sídliska, ale aj na právnu sústavu, reprezentujúcu mesto ako novú jednotku v dobovom stredovekom svete. Chronologicky ide o obdobie od 8. až do polovice 13. storočia.

Myslím, že v krátkom historiografickom pohľade nie je potrebné zdôrazňovať paradoxný a nie najlepší stav štúdia tejto problematiky. Na jednu skutočnosť však treba predsa len upozorniť: národné historiografie v stredoeurópskom priestore rozdielne reagovali na teóriu o „kolonizačnom meste“, ktorá v medzivojnovom období prerástla do uceleného systému, slúžiaceho často až rasovému podceňovaniu a ponížujúcim teóriám o „kultúrnom poslaní“ západu. Zatiaľ napr. oficiálny historik medzivojnového Maďarska B. Hóman pokorne prijal Schünemannovu tézu o tom, že v Uhorsku ani Slovania, ani Maďari neboli schopní mestotvorného procesu, iná časť maďarskej historiografie sa usiluje na domácom materiáli modifikovať a dokumentovať tézu vienského profesora A. Dopscha o pretrvávajúci rímskych miest a o ich priamej premene na stredoveké mestá. Takto sa vlastne usiluje vytvoriť oponujúci apologetický systém nemeckejmu dejepisectvu. Výhodou tejto koncepcie bola určitá univerzálnosť, ktorá dovoľovala okrem iného vyeliminovať z vývojového radu aj slovanský sídliskový substrát. Je preto len pochopiteľné, že v povojnovej, ale i v súčasnej maďarskej historiografii, najmä v radoch archeológov, sa táto koncepcia ešte stále teší obľube a po mnohých korektúrach je z času na čas predkladaná vo vedeckých časopisoch, aj keď už častejšie len ako urbanizačný a nie etnický problém. Nepochybne pozitívnym výsledkom ucelenej koncepcie a pracovného programu je dnes skutočnosť, že maďarská historická veda disponuje rozsiahlym arzenálom poznatkov o počiatkoch formovania sa niektorých miest v Maďarsku, a to najmä materiálom získaným archeologickým výskumom. Tým sa významne posunuli do popredia otázky sídliskového zoskupovania, vývinu remesla a jeho organizácie v predkolonizačných mestách.

Ešte výraznejšie vedeckovýskumné úspechy možno vidieť u našich severných susedov — v Poľsku. Už v čase obnovy poľského štátu nastupuje celá generácia poľských historikov, ktorá si správne uvedomuje, že teória mesta podľa „nemeckého práva“ obzvlášť v ich štátnom priestore je problém, ktorý má výrazný politický a medzinárodný akcent. V početných prácach poukazuje preto na staré slovanské sídliskové zoskupenia, trhy, podhradia a pod., ktoré predchádzali v mnohých poľských mestách vytváraniu kolonizačného mesta, stali sa vlastne jeho základom. A je to najmä koordinovaná spolupráca archeológov, historikov, geografov i historikov architektúry, ktorá v povojnovom Poľsku pri-

niesla také veľké množstvo poznatkov o predkolonizačnom meste, že prinútila aj časť nemeckej historiografie ku korektúram starých kolonizačných teórií a k netradičnému pohľadu na problém lokácie. Poľská historiografia dokonca prepracovala teóriu mesta založeného podľa domáceho poľského práva, ktorá sa síce stretla i s odmietavými stanoviskami, no naďalej zostáva pevnou súčasťou povojnových výsledkov poľskej historickej vedy.

Myslím, že na tomto mieste by bolo zbytočné vypočítavať pracovné výsledky ďalších našich susedov, medzi nimi napr. výsledky sovietskej vedy, ktorá, najmä zásluhou rozsiahleho archeologického výskumu, už v 50-tych rokoch predložila rozsiahly súbor poznatkov o súčasťstredovekých mestách na Rusi, ktorý v posledných rokoch výdatne rozšírila.

Z povedaného, myslím, dosť jednoznačne vyplýva: pri štúdiu mestskej problematiky moderná historiografia koncentrovala záujem na jeden najzávažnejší problém — objasniť vývinové stupne stredovekého mesta v jeho predlokačnom období. Správne totiž usúdila, že privilegiom sa mestský život nezachína, ale často sa vývoj mestskej obce len uzatvára, právne dotvára. Pritom treba poznamenať, že nutnosť koncentrovať pozornosť na túto základnú otázku nepramenila len z apoletizmu proti teórii o cudzom, zväčša nemeckom pôvode stredovekého mesta. Aj nemecká, anglická či francúzska historická veda koncentrujú v povojnových rokoch svoju pozornosť na otázky genézy stredovekého mesta. Snažia sa pritom objasniť proces sídliskového navrstvovania, zdroje rozvoja remeslnej výroby a vôbec výroby tovarov, usilujú sa spoznať cesty a podoby vzniku spoločensky nového kupeckého stavu a pod. Celá problematika predkolonizačného mesta predstavuje dnes už široký problém, pravda, stále ešte budovaný na veľmi úzkej pramennej základni v celoeurópskych reláciách. Letopisy a kroniky z 8.—11. stor. sa vôbec nestarali o sociálne a hospodárske javy. Jediní vzdelanci včasného stredoveku — kňazi a mnísi, posudzovali okolitý svet cez prizmu cirkevnej utility. Až od 12. stor. nastupuje sporadické zosvetšovanie vzdelanosti, ktoré naše krajiny ešte nezasiahlo, a tak vojny a dynastické zápasy tvoria hlavnú osnovu dejov vypracívacích prameňov aj u nás. Chudobný materiál diplomatickej povahy už nie je schopný odstrániť ohromné vákuum dezinformácií o takej závažnej dobe, v ktorej vznikli základy novej spoločenskej štruktúry. Až do 12. stor. niet v európskej spisbe obsiahlejších prameňov, ktoré by spisali mešťania, odrážajúcich potreby a osudy tejto novej sociálnej kategórie. Pri takomto konštatovaní je len pochopiteľné, že všetky nové a všeobecnejšie platné poznatky, ku ktorým sa dopracovala európska historiografia, sa musia stať východiskom teoretických úvah o genéze stredovekého mesta v každej národnej vede, a teda aj u nás. Dnes už i v buržoáznej historiografii sa opúšťa názor, ktorý chce vidieť stredoveké mesto ako špecifickú kategóriu len určitého regiónu či etnika, ako kategóriu odlišujúcu sa len správnou sústavou či sídelným zoskupením. Stále viac sa poukazuje na celkový zástoj stredovekého mesta v živote spoločnosti, na ekonomické zdroje, ktoré spolupôsobili pri jeho vzniku a vývoji. Je preto povinnosťou marxistického historika venovať zvýšenú pozornosť teoretickej stránke celého výskumného problému, čo sme neraz obchádzali. V našej domácej spisbe sme sa často dopúšťali dvoch krajností: buď sme podľa vzoru nemeckej spisby fetišizovali zástoj nemeckej kolonizácie na vzniku stredovekého mesta (k tejto otázke porovnaj ďalej), alebo sme, a to častejšie, prepadli evolucionizmu, ktorý rovnako škodí marxistickému pónímaniu dynamiky vývoja spoločnosti. Prejavovalo sa to najmä v tom, že sme zdôrazňovali vysokú úroveň predlokačných trhových slovanských osád bez toho, aby sme súčasne upozorňovali, že vznik stredovekého mesta v 13. stor. je zviazaný s premenou celej starej ekonomickej, spoločenskej

i politickej štruktúry, že tento vznik je späť so zmenou hospodárskych základov feudálnej triedy, s intenzifikáciou a rozvojom roľníctva, s celkovou zmenou spoločenskej deľby práce a s hlbokou premenou trhu a trhových vzťahov. Všetky tieto, priam revolučné premeny sa udiali u nás v 13. storočí a preto i trhová osada z 11. a zo začiatku 12. stor. má celkom odlišné znaky v porovnaní s trhovou sústavou 13. stor., ktorá je kvalitatívne novou štruktúrou, je ojazdným mestom. Jedine v takomto ponímaní môžeme vysvetlovať dynamizmus premeny stredovekej spoločnosti, jedine týmto možno vysvetliť, že v lone feudálnej spoločnosti sa zrodilo niečo nové, čo súčasne v ďalšom vývoji spôsobilo jej zánik a revolučnú premenu na spoločnosť novú — kapitalistickú.

Nedostatok širšie koncipovaných úvah o vzniku nášho stredovekého mesta, nadväzujúceho na jeho predkolonizačnú fázu, ma viedol k tomu, aby som konferenciu využil na nastolenie niektorých všeobecnejších problémov o najstaršej fáze jeho vývinu. K takémuto postupu ma vedie pracovný charakter konferencie, ktorá má za úlohu nastoliť problémy, objasniť metodické i metodologické východiská, zjednotiť obsah a výklad vedeckých pojmov z oblasti sídliskového a v rámci toho aj mestského výskumu.

Pokúsim sa formou téz, ktoré sa môžu stať východiskom do diskusie, predložiť aspoň základné problémy tejto rozsiahlej tematiky. Okrem úvodného vyčlenenia problému ide tu o päť základných myšlienkových okruhov, ktoré treba mať na zreteli, ak chceme postihnúť i pochopiť genézu či vznik stredovekého mesta:

1. historický obsah pojmu stredoveké mesto a terminológia označujúca ho v prameňoch v latinskej a ľudovej reči;

2. sídliskové znaky stredovekého mesta u nás a sociálny život v novovzniknutých celkoch;

3. hospodárske podmienky formovania sa stredovekého mesta a ich charakteristické črty;

4. topografia formujúceho sa stredovekého mesta;

5. právne základy.

To je päť základných problémov charakterizujúcich vznik a vývin stredovekého mesta, ktoré sa môžu stať východiskom pre našu diskusiu. Skôr však, ako predložíme tézy k jednotlivým problémom, treba ešte uviesť niekoľko všeobecnejších konštatovaní:

Slovensko predstavuje tú časť strednej Európy, ktorá síce bola v dosahu rímskeho impéria, no zatiaľ nepoznáme z nášho územia žiadne osady municipiálneho charakteru. Pracovne potom treba predpokladať, že naše stredoveké mesto nepredstavuje kontinuálny, čo i len sídliskový jav neskororímskeho obdobia. Zložité problémy i diskusie o pokračovaní stredovekých miest na rozvalinách starých rímskych miest, ktoré po dlhý čas zamestnávali a zamestnávajú ešte i dnes európsku historiografiu, pre náš dejinný priestor sú teda bezpredmetné. Ak by sme však pod vplyvom vcelku senzačných objavov našej archeológie neboli náchylní prijať spomenutú tézu o bezkontinuálnom vývoji, treba upozorniť, že v najnovších výskumoch európskej medievalistiky celý problém od čias H. Pirenna stratil tú dôležitosť, ktorá sa mu pripisovala. Za prevratný názor tu treba považovať zistenia H. Ammanna o vývoji miest v Španielsku a v západnom Francúzsku. Ammann totiž veľmi spoľahlivo a presvedčivo dokázal pre tento klasický priestor, že vznik miest tu neprebíhal v jednej dobe a že nie je tu ani priamo a v prvom rade závislý od existencie starého rímskeho mesta. Z tohto poznania pramení potom záver, že nemožno dávať do ostrého protikladu vývoj v oblasti rímskeho priestoru a ostatných oblastí (ako sa to napr. už dávno usiluje pre svoje prostredie maďarská historiografia, resp. ar-

cheológia). Z celoeurópskeho hľadiska ide teda o jednotný vývinový proces stredovekého mesta. Pri prijatí takéhoto záveru je potom ale potrebné skúmať jednotlivé vývinové fázy stredovekého mesta na iných základoch, podľa iných kritérií.

Rovnako treba odmietnuť názor o kolonizačnom vzniku stredovekého mesta u nás, tak ako bol prepracovaný a rozvedený najmä nemeckou vedou v posledných storočiach. Pokusy obnoviť v povojnovej slovenskej historiografii túto teóriu v tom zmysle, že vývoj až do príchodu „ambiciózných“ nemeckých kolonistov (ktorí sú zdrojom „revolučnej premeny“ na Slovensko v 13. stor.) sa uberal pod vplyvom byzantskej civilizácie, v ničom nepresvedčujú. Ide o zjavnú protirečivosť. Byzantská mestská civilizácia vo včasnom stredoveku je ekonomikou založenou prevažne na tovarovo-peňažných vzťahoch, čo je spôsobené najmä pokračovaním mestskej civilizácie antického rázu s rozsiahlou výrobou a na ňu viazaným obchodom. Ak by sa teda táto civilizácia výraznejšie uplatnila v slovenskom vývine do 13. stor., potom by už ani „ambiciózni nemeckí kolonisti“ nemohli u nás robiť žiadnú mestskú či inú hospodársku „revolúciu“.

Romantický apologetizmus o vzniku mesta podľa domáceho slovanského práva sa ukazuje taktiež neopodstatnený. Stredoveké mesto ako nový sídliskový hospodársky a sociálny jav má nadnacionálny charakter. Je výsledkom vývoja európskej civilizácie, začínajúcej sa na agrárnom základe po rozpade Rímskeho impéria. Je odlišné i od gréckeho polis i od rímskeho urbs. Ak vo všetkých troch treba hľadať korene našej civilizácie, tak nie vždy priamo a nie vždy s rovnakou intenzitou. Stredoveké mesto je najbližšou jednotkou, ktorá je najužšie spätá s našou prítomnosťou.

Jedine v takýchto kauzálnych príčinách možno skúmať genézu stredovekého mesta u nás, a toľko teda i k základnému metodologickému a ideovému východisku predložených téz.

1. Historický obsah pojmu stredoveké mesto a terminológia označujúca ho v prameňoch v latinskej i ľudovej reči

Niet jednoznačnej, univerzálnej definície na označenie toho, čo v dejinách vystupuje pod pojmom mesto. Pravda, nám ani neide o definíciu v strohom logickom ponímaní, ale skôr o obsah slova, o podstatu, ktorá ho diferencuje, tvorí. Aj keď iste nie je jednoduché dopátrať sa takéhoto jednotného, uznaného pojmu, v historickom badaní, ak chce zostať na vedeckej báze, nemožno sa presného pojmu zriecť. O tom, že neide o špekulatívny problém, sa presvedčíme, len čo by sme chceli na mapu zakresliť všetky slovenské mestá tej-ktorej epochy.

Najprepracovanejším znakom, ktorým historiografia označovala pojem mesto, bolo jeho správne odlíšenie od dediny. Jestvovanie mestskeho práva so samosprávou preň typickou, bolo dostačujúcim znakom stredovekého mesta. Z takéhoto označenia ale vypadla veľká časť miest, ktoré vznikli medzi rokmi 1300—1450, a pre ktoré sa musel zaužívať termín *oppidum*, mestečko, poddanské mestečko. Aj samotná nemecká historiografia, ktorá bola tvorcom právno-historickej koncepcie pojmu mesto, sa v novšom badaní od nej odkláňa a skúma počiatky mesta preč vznikom mesta ako právneho celku, teda pre nemecké pomery pred 12. storočím. Tento znak, ktorý dlho vládol i v našej historiografii ako určujúci pojem, je na definovanie mesta teda nedostačujúci.

Veľmi často sa na označenie mesta uvádzalo ako charakteristický znak osídlenie. Za tézu, ktorá sa objavila i v našej historiografii, sa prijímala definí-

cia, ktorú vyhlásil historik a apologeta moderného kapitalizmu V. Sombart: Mesto je obývaný priestor, na ktorom žije viac ako 2000 obyvateľov. Ak by sme vyšli z takéhoto poňatia, mnohé naše dediny by boli mestá a na druhej strane, vo včasnom stredoveku by sme azda mesto nepoznali. Z hľadiska geografického, či presnejšie topografického, je tendencia považovať za mesto uzavreté sídliskové zoskupenie, často opevnené valmi a hradbami. Známa stará veta, ktorá hovorí o tom, že mešťanov od sedliakov neoddeľuje nič iné, len múry, je však len polopравdou. Opevnenie nie je charakteristickou črtou mesta. Do 10. storočia je jeho význam takmer nepatrný, do 12. stor. len málokteré mestá majú mohutné opevnenie, no od 13. stor. a najmä ve 14. stor. mohutné murované opevnenie je priamo symbolom mesta a ako symbol sa objavuje v mestskom erbe, na pečati mesta, na jeho zástave a pod. Po tureckých vojnách a stavovských povstaniach už mestské opevnenie ako typický znak mesta upadá a v 19. stor. už vôbec nie je znakom mesta.

Iné kritérium mesta vychádza z terminológie. Jedno z najvšeobecnejších vysvetlení pojmu mesto je vyjadrené v názore, že mesto je to, čo sa samo mestom nazýva, alebo čo sa ním nazýva v úradnom označení. Pri takomto výklade problémy nastupujú už pri sémantike označení v prameňoch, akými sú: civitas, urbs, burgum, stadt a pod. U nás vzniká otázka, v akom ekvivalentnom vzťahu stoja tieto termíny našich najstarších prameňov k domáckemu jazyku, ktorý mal pre tieto pojmy názvy: grad, miesto — vo význame miesto trhu a pod. Tu nastupuje teda, ako si to ďalej ukážeme, celý filologicko-sémantický problém, odlišujúci vývin v rámci Slovanov samotných. Ak k tomuto problému prirátame reč prameňov 13. stor., keď mnohí králi či zemepáni zakladajú „mestá“, ktoré sa skutočnými mestami nikdy nestali, jasne se nám ukáže labilnosť takéhoto kritéria až do takej miery, že je úplne nutné zapochybovať o téze, podľa ktorej mestom je to, čo sa ním samo nazýva, alebo je v prameni nazývané.

Z povedaného zrejme dostatočne vyplynulo, že ani jedno z kritérií samo osebe nestačí podať opis pojmu stredoveké mesto, objasniť či definovať ho, a to často ani v jednom storočí. Z tejto spleti kritérií je snaha výjsť typickou cestou kombinovania a spájania jednotlivých znakov. Spájanie sa nedeje mechanickým spôsobom, ale uplatňuje sa historický prístup. Potom vychádza, že pre rôzne historické obdobia existuje i rôzny obsah pojmu pre to, čo nazývame mestom. Takéto, aj keď často nutné riešenie, je potom ale zdrojom terminologickej neujasnenosti a príčinou mnohých nedorozumení v historiografii. Nielen agnosticizmus, ale i eklekticizmus je cudzí marxistickej vede. Jednotný vedecký pojem mesta je totiž vecou historiografickej konštrukcie a nie historických prameňov samotných, event. ich výkladu. Je nutné usilovať sa o všeobecný, systematický pojem v historickej vede, ktorý musí byť konštruovaný jednotne, a nie len ako pojem toho-ktorého prameňa. Inou rečou, treba hľadať aspoň jeden a jednotný typický znak, ktorý sprevádza pojem stredovekého mesta vo všetkých jeho obdobiach a na rôznych teritóriách. A podľa mojej mienky, tento znak treba hľadať v oblasti hospodárskych a na ne nadväzujúcich sociálnych vzťahov, ktoré sú determinujúcim činiteľom spoločenského vývinu. Treba tak postupovať i napriek tomu, že časť historiografie sa zriekla práve štruktúrálnych znakov v tejto oblasti. Vychádzajúc z takéhoto metodologického postulátu, jednotným charakteristickým znakom, ktorý zároveň predstavuje základný zmysel a historické poslanie mesta, je, že mesto je realizátorom *tovarovo-peňažných vzťahov*. Bez tejto funkcie niet skutočného mesta. Jediné ich prostredníctvom môže mesto vykonávať svoju najdôležitejšiu funkciu: *byť prirodzeným trhovým centrom svojho okolia*. Až potom pristupujú jeho ďalšie funkcie na poli sociálnom, politickom a kultúrnom a pod.

Po takomto hrubom a všeobecnom vymedzení obsahu pojmu mesta, ktorý pochopiteľne nepotláča žiadnu z jeho ďalších funkcií, možno sa pokúsiť i o vnútornú periodizáciu vývinu miest na Slovensku:

1. Obdobie do konca 10. stor. — je to obdobie veľkých ľudových a ľudnatých miest typu hradských miest s výraznou politickou a vojenskou funkciou, pričom ekonomická stránka je spravidla úzko podriadená panovníckej moci.

2. Obdobie od 11. stor. do roku 1242 — je to obdobie formovania sa veľkých miest rôzneho typu, vznikajúcich na základe starších sídliskových a mestských kultúr i centier; politická, správna či vojenská funkcia mestských zoskupení je stále zatláčaná do úzadia a v hospodársko-sociálnej oblasti sa výraznejšie prejavuje funkcia obchodu, obchodníckych zoskupení a vytvárania sa skupiny slobodného mestského remeselníctva.

3. Obdobie od roku 1242 — do rokov 1306—1309 — je to obdobie najproduktívnejšieho rastu stredovekých miest v našej krajine a približne korešponduje aj s produktivitou rastu miest v ostatnej strednej Európe; charakteristickým javom je najmä hospodársko-sociálna funkcia týchto miest ako realizátorov tovarovo-peňažných vzťahov, pričom do popredia vystupuje voľné obchodné združenie, či podnikanie, ktoré sa zvyčajne charakterizuje ako „*ius fori*“; celý hospodársky a sociálny život je už podriadený mestskej komunite a mesto už i navonok vystupuje ako spoločensko-právna inštitúcia; mesto sa buduje často už podľa vyskúšaných organizačných foriem iných krajín.

4. Obdobie od roku 1309 do roku 1450 — je to obdobie vzniku drobných mestečiek, oppíd či poddanských mestečiek, kde v strede ekonomického záujmu stojí agrárny trh ako prirodzené centrum okolitého zázemia; ide o nepoznanú a neskúmanú etapu vzniku našich miest.

5. Obdobie od roku 1450 do roku 1800, do vzniku priemyselnej revolúcie.

6. Obdobie od roku 1800 až po výstavbu plánovaného socialistického mesta.

Pochopiteľne, na tomto mieste niet priestoru hlbšie sa venovať výkladu k predloženej periodizácii a ponechám to diskusií. Treba len upozorniť, že ako v každej inej periodizácii, aj keď je snaha vychádzať z určitých presne ohraničených medzníkov, ide o jednotlivé etapy, ktoré nemožno chápať striktné k danému roku, ale len k prislúchajúcim decéniám ako zlomovým medzníkom. Po vzájomnej diskusií možno dospejeme i k názoru, že takáto zaokrúhlená chronologická forma by sa mohla previesť i do uvedeného prehľadu, aby nezávilal k schematizmu a historickej výlučnosti.

Po vyjasnení si historického pojmu stredoveké mesto a objasnení jeho základných zložiek treba sa krátko zmieniť o terminológii najstarších prameňov označujúcich mesto. Hneď úvodom je nutné poznamenať, že v našich prameňoch sa stretávame takmer so všetkými názvami pre stredoveké mesto, ktoré vystupujú v ostatných európskych prameňoch. Musíme však poznamenať, že je to terminológia nepresná, ktorá v rôznych historických obdobiach posúva svoju sémantiku.

Najčastejším termínom je *civitas*. Ide o termín používaný na širokom priestore a u nás za najstaršie označenie treba považovať *civitates* u Geografa Bavorského. V celom slovanskom svete sa pojem používa na označenie opevneného strediska. Pravda, opevnenie tu nie je jediným a charakteristickým znakom. Fuldský opát Hrabanus (zomrel roku 856) nás uvádza na pravú mieru, keď podáva výklad, čo pod pojmom *civitas* rozumie jeho generácia. „*Civitas nihil aliud est, quam hominum multitudo societatis vinculo adunata*.“ Teda *civitas* tvorí nielen opevnenie, ale najmä množstvo zhromaždeného, spoločensky zviazaného ľudu — teda ono „*vinculum societatis*“. Je to charakteristika, ktorá nám osvet-

luje štruktúru veľkých hradísk 9. storočia i u nás, a takto treba interpretovať i civitates u Geografa Bavorského či v iných prameňoch veľkomoravskej doby. Civitas tu vystupuje ako ekvivalent staroslovanského *gradu*, ako to správne prekladá životopisec Konštantína a ako si to napr. nechal vysvetliť od našich predkov cestovateľ Ibrahim Ibn Jakub v 10. stor. Z toho, že hradiská sa uplatnili pri formovaní sa stredovekých miest, že vlastne boli jedným z ich zárodkov, treba vidieť sémantický súvis označenia mesta termínom civitas. Najstarší doklad, v ktorom sa týmto termínom označuje mesto s tržiskami, vyberaním cla, mesto, ktoré je situované mimo vlastného hradského areálu, je z roku 1111 a vzťahuje sa k Nitre i Trenčínu.

Ďalším označením mesta v našich najstarších prameňoch je *burgum*. V 10. stor. Liudprand píše: „*domorum congregationem, que muro non clauditur, burgum vocant.*“ Ide teda zjavne o predhradie, neopevnenú osadu, ktorá leží pred múrmi pevnosti, a kde sa zjavne organizuje diaľkový obchod. Takýto druh sídla sa niekedy označuje i názvom *vicus*, *vik*. Obe tieto označenia vystupujú i na Slovensku. Najstarší doklad na označenie *burgum* je pre Bratislavu z roku 1221, pre Turňu z roku 1263. Na porovnanie, najstarší doklad z nemeckej oblasti je o 100 rokov starší. Termín je jednoznačne používaný v Španielsku, Francúzsku a v Itálii a nie je náhodou, že pre Bratislavu sa vyskytuje v pápežskej listine. Veľké závery zo samotného termínu teda nemožno robiť. Jedno je ale isté, že oba termíny (*vicus* je doložený pre Ostrihom v 12. stor.) označujú akýsi sídliskovo-správny dualizmus v rodiaom sa stredovekom meste, konkrétne časť osady či ulicu zoskupenia kupeckého obyvateľstva, ktorá je oddelená od obydľí ostatného obyvateľstva podhradia. Preň sa vyskytuje samostatný termín *suburbium* a obyvatelia sú označovaní ako *suburbani*. Jazykove slovo vychádza z označenie mesta *urbs*, ktoré sa v našich prameňoch používa ako ekvivalent názvu *civitas*. Z toho i spojené označenie onoho dualizmu *cives et burgenses*. Najstaršie doklady na označenie *cives* a *civiles* ako obyvateľstva patriaceho k hradu, či žijúceho v podhradí, sú u nás známe z roku 1075, rovnako ako označenie *urbanus*. Podhradčania (*suburbani*) sú doložení k r. 1113, a to na mnohých miestach Slovenska (Borčany, Kostoľany pod Tribečom, Bojnice, Milanovce a Bánov).

Názov *mesto*, ktorý vystupuje vo význame miesto trhu, *locus fori*, nepoznáme z našich najstarších prameňov a vznikol zrejme ako preklad z nemčiny a predstavuje jazykový novotvar. Najstaršie doloženie mi nie je známe. Názov *oppidum* je tiež novotvar a mestá sa u nás do 13. stor. veľmi často označujú i termínom *villa*. Názvy *portus* a *salvitas* sa na Slovensku nevyskytujú.

Na uzatvorenie state o terminológii prameňov postačí azda konštatovanie, že napriek vágnosti a nepresnosti jednotlivých termínov označujúcich počiatkové fázy nášho stredovekého mesta, od 12. stor. tu jestvuje aj pomerne presná a jednoznačná terminológia dosvedčujúca existenciu miest v našom priestore. V tejto oblasti je nutné vykonať precíznejší rozbor postihujúci posun sémantiky.

Tým možno azda uzavrieť i okruh problémov, ktoré sme si vytýčili ako prvý bod v skúmaných otázkach.

2. Sídliskové znaky stredovekého mesta u nás a sociálny život v novovzniknutých celkoch

Pracovne je možno pre našu krajinu prijať tézu, že sídliskové základy stredovekého mesta sú spojené s procesom politickej organizácie našich predkov, teda: *počiatky stredovekého mesta u nás sú spojené so vznikom štátu.*

Slovanské hradiská 8. a 9. stor. predstavujú základy nášho stredovekého mesta. Stávajú sa strediskom hospodárskeho i politického života a nie sú to prosté refúgiá, ako sa domnievala spisba pred veľkými archeologickými výskumami. Sú to koncentrované sídliská niekoľkých, pevnostným systémom navzájom spojených osád, medzi ktorými sa už jasne vyčleňuje kniežacie sídlo (*palatium*) a opevnené predhradie s pomerne početným obyvateľstvom rôzneho hospodárskeho zamerania i sociálneho zloženia. Zatiaľ treba mať v tejto súvislosti na mysli Nitru i Bratislavu, kde pravda viac poznáme kniežacie návršie s cirkevným strediskom ako samotné predhradie.

Nedostačujúca preskúmanosť ďalších veľkých hradísk, akými sú napr. Jur pri Bratislave — Neštich, Majcichov, Pobedim, Unín (okr. Senica), Biňa, Zemplín, Obišovce, Dreveník a pod., nedovoľuje širšie závery pre ostatné oblasti Slovenska a je zrejmé, že funkciu týchto hradísk bude potrebné riešiť jednotlivo, v komplexe okolitého slovanského osídlenia. Prevalu obyvateľstva vo veľkomoravských včasnómestských zoskupeniach tvoril skôr spotrebný, a nie výrobný element. Okrem kniežata, obklopeného dvorom a duchovenstvom, žije tu stále družina typu vojenskej posádky a taktiež radoví slobodní bojovníci, ktorí majú svoje majetky na dedine, no preto, že vykonávajú strážne povinnosti v hradisku, participujú na kniežacích zásobách. Takto sa hradiská stávajú najvýznamnejšími centrami spoločenskej spotreby a nutne ženú dopredu i vývoj remesla. Hradý preto sústreďujú remeselníkov z vidieka, vytvárajú im širšiu odbytovú základňu, čím prispievajú k špecializácii, k vytváraniu skupiny profesionálnych remeselníkov. Československá archeológia v povojnovom období priniesla pre tento vývoj dostatočné množstvo presvedčivých dokladov, a to pre mnohé odvetvia: spracovanie kovov od najvšeobecnejších až po drahé, spracovanie parohu a kosti, hliny a dreva. Pravda, spoločenské vzťahy tohto remeselnického obyvateľstva nie sú nám známe. Treba predpokladať, že neide vždy o nezávislých remeselníkov, ale o obyvateľstvo často až úplne závislé na kniežati. Ich produkty nemajú potom len charakter tovaru, ale aj charakter naturalnej renty. Objektívne však takáto situácia vytvára dobré podmienky na rozvoj remesla, jeho profesionalizáciu, vzostup technickej úrovne a produktivity.

Do akej miery organizuje štátny aparát Veľkej Moravy remeslo a služby i na dedine, na dnešnom stupni znalostí nemožno posúdiť. Vznik tohto remeselnícko-služobníckeho zázemia, ktoré v 10.—13. stor. prerástlo na celú služobnícku sústavu osád, hypoteticky treba predpokladať už na Veľkej Morave. Krátke trvanie Veľkomoravskej ríše však neumožnilo dosiahnuť výraznejšie a trvalé výsledky v celej krajine. Pre ďalší vývoj bolo dôležité, že zánik politickej štátnosti na Veľkej Morave nie je ekonomickou a sociálnou katastrofou, ale len spomalením a v niektorých oblastiach i nepochoybným zastavením vývoja na takmer celých sto rokov. Maďarské kmene, tak ako všetci primitívni nomádi, nepoložili si za cieľ vytvoriť z vyspelej slovanskej spoločnosti sociálnu a sídliskovú púšť. Usilovali sa podmaniť si dobyté územia, usadiť sa na nich a profitovať z nich. Opakovala sa, pravda, v inej obmene a v inej dobe, história pochodu barbarov z ázijských stepí na Rím. V každej, i najprimitívnejšej spoločnosti platí totiž biologický zákon zachovania rodu; a vo včasnostredovekom svete cesta k nemu vedie len cez stôl plný potravín. To je základný cieľ spoločnosti neustále stojacej na hranici hladu a biedy.

Rozpad veľkomoravskej štátnosti sa nutne prejavil i v ďalšom vývoji slovanských hradísk. Najvýznamnejšie z nich, rozložené v oblasti dolnej Moravy, sa dostávajú na periferiu tvoriaceho sa českého štátu a pustnú. Obnova mestského života sa neskôr už nedeje na ich území, ale často poblíž, na výhodnejších komunikáciách. Mikulčice vystriedal Hodonín, Pohansko Břeclav, Líšeň

u Brna Brno a pod. Západné Slovensko sa ale naopak dostáva do stredu procesu vytvárania sa uhorského štátu, v ktorom najmä od 11. stor. sa obnovuje jeho politická i správna funkcia. Organizuje sa nová územná štruktúra hradov, podriadená novým politickým i vojenským podmienkam. Hrady, ktoré sa stávajú strediskami komitátov či hradských obvodov, ožívajú novým politickým, vojenským i správnym životom. Buduje sa ich nový fortifikačný systém, nakoľko sa organizuje obyvateľstvo hradskeho obvodu. Spomína si na to napr. Anonymus, ktorý na základe staršej predlohy opisuje, ako obyvatelia hradskeho obvodu hradu Sabolč boli zhromaždení zo širokého okolia, urobili nové zemné opevnenia — valy a vystavali mohutný hrad. Potvrdilo to výskumy i na Bratislavskom hrade, kde sa vybudoval nový opevňovací systém, nové objekty hradu i nové budovy cirkevného strediska. Anonymus pripomína, že obyvateľstvo patriace k hradu sa nazýva *cives*. Áno, *cives*, *civiles*, *castrenses*, *castellani* včasnostredovekých hradskeých obvodov sú organickým pokračovaním hradskeho obyvateľstva veľkomoravskej doby. Spoločnosť začína znova tam, kde bol jej vývin náhle prerušený. Pravda, snaží sa o lepšiu organizáciu, snaží sa o ekonomickejšiu efektívnosť, o dislokovanú pevnú organizáciu v celom kraji. Pri múroch opevnenia vlastného hradu (*castrum*, *castellum*) formuje sa podhradie (*suburbium*), často obohané dreveným — zemným valom. V 12. storočí (r. 1113) sa spomínajú *suburbani* hradu Bojnice, hradu Jelenec, Nitrianskeho Hrádku, podhradčania z Borčíc a pochopiteľne z Nitry. Spomínajú sa tiež podhradčania z dnešných Milanoviec. Neskôr sa dozvedáme o sformovanom podhradí pod hradom Bratislava, Tekov a samozrejme Ostrihom. Kto sú títo suburbani z prameňov 12. storočia, ako vyzerajú opevnené podhradia u nás, čo všetko sa nachádza v týchto podhradiach? Príliš veľa otázok, aby nám chudobné pramene mohli dať uspokojivú odpoveď. Arabský autor Abú Hádím al-Andalúsi, ktorý v polovici 12. stor. navštívil Uhorsko, uvádza, že je tu 78 miest, že sa v nich konajú trhy na dobytok, med a otrokov. Jeho súčasník Sicilčan al Idrisi aj menovite spomína viacero miest na Slovensku i v celom Uhorsku. Pri mnohých mestách vyzdvihuje, že majú múry, niekoľko trhov, remeselnícke dielne, že oplývajú lacnými tovarmi. Idrisi o Nitre hovorí, že je dlhým mestom na rovine, že má vinice a úrodné polia. Bratislava je vraj stredne veľká. Domy v podhradí že sú tesne natlačené na seba a že je tu množstvo potravín. Najstaršie uhorské zákonníky, drobné správy z najstarších listín a poznámky niektorých židovských učených rabínov, ktorí v 11. a 12. stor. navštívili Slovensko, nám vytvárajú trochu i obraz o obyvateľstve podhradia. Ukazuje sa, že je to obyvateľstvo veľmi pestré. Žijú tam rodiny hradskeých vojakov — rôznych jogacionov, ktorí v tom čase predstavujú drobné rytierstvo v službách panovníka, ktoré v čase mieru sa snaží zamestnávať zrejme i obchodom a remeslom; sídlia tu remeselníci a služobnícke obyvateľstvo rôznych profesií, ktorí sa sem dostávajú z vôle panovníka a na vykonávanie potrieb pre jeho dvor, keď so svojím sprievodom navštívi hrad. Časť tohto obyvateľstva sa nazýva tzv. *hebdomadarii*; títo v určenom čase týždeň vykonávajú vojenské a iné služby na hrade, a teda zrejme sídlia v okolitých dedinách. V podhradiach sa usadzujú krčmári, ktorí zaznamenávajú obrat najmä v dňoch trhu, keď sa do podhradia schádza veľa obyvateľstva. Krčmy sa tešia zrejmej obľube v našej krajine, lebo cirkevné synody 11. stor. sa museli otázkou zaoberať a prísne zakázali klerikom a kňazom chodiť po krčmách. V podhradiach sa usadzuje drobné rybárske obyvateľstvo, ako aj vinohradníci a iní slobodní roľníci, ktorí sa môžu zakúpiť na hradskej zemi. Zákony 11. stor. im to dovoľujú. Pravda, žiadajú od nich, aby prevzali povinnosti, ktoré sa k tejto zemi viažu, včítane vojenského ťaženia a poplatkov. Roľnícka zložka stále, vlastne až do hlbokého stredoveku, tvorí veľkú časť

mestského obyvateľstva, nevynímajúc pritom ani naše najväčšie mestá. V podhradiach sa stávajú sýpky a stajne, ktoré sú zhromaždiskom dávok vybratých od okolitého obyvateľstva a často aj potrebným základom tvoriaceho sa väčšieho a agrárneho trhu.

Obyvateľstvo včasnostredovekých mestských zoskupení tvorí teda veľmi širokú sociálnu a záujmovú paletu. Jeho najcharakteristickejšim znakom je úzka spätosť s administratívnym a vojenským štátnym aparátom, pričom často ešte nesie so sebou rezíduá svojho pôvodného sociálneho, či už len právneho zariadenia. Najmä tento posledný jav sa potom odráža i v jeho pomenovaní, tak ako nachádzame toto obyvateľstvo zapísané v prameňoch. V týchto mestských aglomeráciách a fortifikáciách je ešte pomerne výrazná absencia vlastných mestských skupín — remeselníkov pracujúcich pre trh a trvale usadených kupcov. Sú to sídliskové zoskupenia, kde konzumný element prevyšuje výrobnú zložku, čo pravda tiež urýchľuje vývoj.

3. Hospodárske podmienky formovania sa stredovekého mesta a ich charakteristické črty

Vychádzajúc z ekonomickej podstaty stredovekého mesta, pri ďalšom vývoji suburbii zaujíma nás najmä vývoj remesla a tržných vzťahov. V tejto súvislosti naša úvaha sa musí obrátiť k problému tzv. *služobníckych osád*, lebo v nich sa niekedy hľadá základ mestského remesla. Pochopiteľne, že problém služobníckej organizácie, najmä jej genézy, je ešte stále zložitý a tu niet miesta bližšie sa ním zaoberať. V súvislosti so vznikom stredovekého mesta však predsa len treba povedať pár slov o remeselníkoch v služobníckej organizácii a o ich poslaní pri mestotvornom procese.

Služobnícka organizácia nie je produktom samočinného, spontánneho ekonomickeho vývoja, tak ako napr. i mnohé mestá. Je výsledkom cieľavedomej hospodárskej politiky príznačnej pro feudalizmus a je typickým celoeurópskym javom včasného stredoveku, atribútom dominiálneho panstva. Pravda, zakaiaľ v klasických *Capitulare de villis* zostala viac teóriou, vo včasnostredovekých monarchiách strednej Európy dosiahla nebývalé rozmery. Na Slovensku je v rámci služobníckej organizácie štvrtina až tretina špecializovaná na remeslo. Z ekonomickeho hľadiska nejde však o typické remeslo založené na tovarovo-peňažných vzťahoch. Služobníci, aj remeselnej profesie, sú roľníci usadení na pôde a ich remeselná produkcia má za úlohu uspokojovať všetky potreby kráľa a jeho administratívneho i vojenského aparátu. Služobník — remeselník, usadený v samotných osadách hradského obvodu či kráľovského dvorca, neprodukuje zámerne tovary, ale z hľadiska ekonomickeho — feudálnu rentu. Pravda, prebytky, ktoré sa v kráľovských a úradníckych rukách hromadia a zostanú nespotrebované, putujú na trhy podhradia už ako tovary. Treba totiž predpokladať obchodné podnikanie aj u štátnej moci, lebo peniaz vo včasnom stredoveku je pre panujúcu triedu atraktívnym majetkom. Bol okrem iného napr. jediným prostriedkom, ktorý umožňoval zadovážiť si také prepychové zariadenie ako vojenské brnenie a výzbroj, ktoré bolo i vonkajším prejavom moci a postavenia. Je dostatok dokladov o tom, že schudobnené rytierstvo, ktoré si nemôže kúpiť koňa a výzbroj, rezignuje z kráľovských služieb a upadá do poddanského roľníckeho či iného stavu. Zrejme časť z tohto obyvateľstva, stojaca pôvodne v administratívnej a vojenskej suite kráľa, rozširuje aj rady kupcov. V zásade však služobnícke remeslo je produktom ekonomickeho myslenia tej doby, ktoré sa pri feudálnej moci objavuje aj neskoršie a ktoré možno zhrnúť do praktickej ekonomickej poučky: čo môže vyrobiť poddaný, netreba kupovať za peniaze.

Služobnícka organizácia dosahuje najväčší rozvoj v 11. stor. a začiatkom 12. stor., teda súčasne, keď sa tvoria a intenzívne ohradzujú podhradia (suburbia) ako základy stredovekých miest. Koncom 12. a 13. stor. služobnícka, najmä remeselná organizácia je už celkom neefektívna, pretože remeselníci služobníckych profesií, akými sú hrnčiari, kováči, zlatníci, garbiari a pod., odchádzajú a osady po nich nachádzame pusté. Z toho vyplýva jednoznačný záver, že remeselná výroba mestského typu sa rozvíja nie v služobníckej organizácii, ale vedľa nej i z nej. V niektorých profesiách, najmä zaoberajúcich sa kovoobrábačstvom, služobníci, ktorým sa podarilo zbaviť sa nevoľníctva a pripútanosti k zemi, rozširujú základňu mestského remesla a upevňujú jeho masovosť.

K otázke vzniku mestského remesla možno teda krátko rezumovať: Remeslo ako výrobná základňa tovarov pre mestský trh narastá najmä v radoch obyvateľstva usadzujúceho sa v podhradiah. Sociálne zázemie, z ktorého sa táto nová spoločenská skupina formuje, je veľmi pestré: potulní remeselníci, jednotlivci z pôvodne slobodného obyvateľstva hradských obvodov (*cives, civiles, castrenses*), schudobnení vojaci i rytieri, najmä tí, ktorí nezískali pozemkový majetok a z podhradia sa neodšahovali na dedinu, zdatní remeselníci zo služobníckych osád, ktorým sa podarilo získať slobodu, alebo sa vykúpiť a odísť do podhradia. O tom, že remeselník, ktorý sa usadil v podhradí a vyšiel z ne-slobodného stavu, nadhlo zostával v závislosti od pána či správcu hradu, niet pochýb. Právne vzťahy k zemi, na ktorej vyrastala agrárna spoločnosť včasného stredoveku, sa trhali len veľmi pomaly a veľmi ťažko. Pritom i remeselník, ktorý obrábal kúsok zeme, nerád z nej odchádzal, lebo bola vyskúšaným spôsobom obživy. Na samostatné remeslo si mohli robiť nárok len tie odvetvia, ktoré si vyžadovali väčšiu mieru kvalifikácie a výrobných skúseností. Časom, v závislosti na surovinovej základni, vytvára sa určitá remeselná rajonizácia a regionalizácia, v ktorej na Slovensku významné miesto nadobúda ťažba a spracovanie kovov. Rast remeselnej špecializácie, narastanie produkcie a s ňou i zlepšovanie technológie — to všetko je potom priamoumerné narastaniu trhových možností, masovosti výmenného procesu, odfytovej základni. Tým sa dostávame k poslednej súčasťi hospodárskej základne stredovekého mesta — k problému *trhu, obchodu a vzniku kupectva* ako samostatnej sociálnej kategórie. Pochopiteľne, tak ako v predchádzajúcich statiach, pokúsím sa len o niekoľko zovšeobecňujúcich téz, ktoré by sa mohli stať východiskom do diskusie.

Obchod je poslednou a najdôležitejšou súčasťou realizácie tovarovo-peňažných vzťahov. Slovensko, najmä jeho južné a západné oblasti, ktoré bolo v dosahu starých a zaužívaných rímskych komunikácií, zostáva stále v sfére diaľkového obchodu, o ktorom, ako som už spomínal, máme i písomné pramene od 9. stor. Tieto sú v 10. a 11. stor. ešte početnejšie. Časté sú tiež správy o trhoch (*forum, mercatus, mercatum*), ktoré vyrastajú vedľa hradov a podhradí, ale často aj v rôznych osadách. Tak napr. Trnava preberá trhové centrum, ktoré sa azda v staršom období sústreďovalo v hradisku Majcichov. Nové Mesto zas preberá funkciu staroslovanského centra v Pobedime. Zákonné nariadenie prvých uhorských kráľov si pomerne dobre všímajú trhové centrá a upravujú vyberanie mýt a colných poplatkov. Z 12. stor. už poznáme trhy v Bratislave, Nitre, Trenčíne, Trnave, Tekove, Komárne a z prelomu storočia už aj v iných menších mestečkách a dedinách. Trh a trhové miesta sú však panovníkovým regálom, riadené sú jeho úradníkmi. V známom súpise príjmov Bélu III. z konca 12. stor. sa hovorí, že od obchodníkov a z trhov, ktoré sú vraj všetky kráľovské, má ročne 30.000 mariék príjmu a od cudzích hostí v Sedmohradsku 15.000. To jasne svedčí o rozsiahlej trhovej činnosti pod ochranou panovníka, ktorá sa v nastupujúcom období len rozširuje, a to tak, že sa formujú trhové

centrá i na majetkoch cirkvi a bohatých feudálov. Nám však pramene nedovoľujú presnejšie postihnúť tú kvalitatívnu zmenu vo vývoji trhu, keď sa trh sústreďuje okolo skupiny obchodníkov, ktorí sa dostávajú na čelo podhradského obyvateľstva. Majetkovo, investične a zrejme i právne začínajú prevyšovať ostatné podhradské obyvateľstvo. Do svojho stredu nepriberajú všetko podhradské obyvateľstvo, ale najmä *mercatores, burgenses a hospites* a okolo tejto skupiny sa začína miesto kráľovského či zemepanského trhu vytvárať nový — slobodný trh (*forum liberum*). Treba nám presnejšie odlišiť tú dokončievaciu fázu výstavby stredovekého mesta, keď staré podhradské mestské centrá vchádzajú do vývinového štádia, keď o ich ďalších osudoch začína rozhodovať výlučne *ius fori*, ako sa táto problematika zvykne nazývať v priestore strednej Európy. Voľný trh, dostupný všetkým účastníkom, ktorí majú čo predávať a za čo kupovať, trh nezaťažený poplatkami pre kráľa a jeho úradníkov, trh oslobodený od jurisdikcie županov a hradných kastelánov, to bola jediná adekvátna forma zodpovedajúca novým hospodárskym vzťahom, ktoré sa vytvárajú na prelome 12. a 13. stor. a ktoré sú len logickým stupňom predchádzajúceho hospodárskeho vývoja krajiny a sociálnych zmien v dobudovanej feudálnej spoločnosti. Pracovne môžeme určiť, že tento prelomový stupeň nastáva u nás na konci 12. stor. (prvý písomný doklad je z roku 1204, teda z obdobia, keď sa už úplne skončila veľká éra diaľkového arabského obchodu a keď už k domácomu obchodnému elementu (v ktorom u nás kapitálovo najsilnejšiu zložku predstavoval židovský element) pristupuje kozmopolitný, nacionálne pestrý slobodný kupecký stav hostí, o ktorom v rámci celej Európy presne nevieme ako a kde vzniká. Tu znovu platí poučenie, že v hospodárskom zriadení nevládne národný duch, ale ekonomická a sociálna nevyhnutnosť, tak ako pri premene ekonomicko-spoločenských formácií vôbec.

Vývoj slobodného trhu v mnohom dotvára mesto v pravom zmysle slova, teda ako hospodársku, sociálnu a neskôr i právnu jednotku spätú so svojim okolím, ktorého vedúca úloha v danom regióne je založená na spoločenskej deľbe práce, na plnení spoločensky nutných hospodárskych, sociálnych, politických i kultúrnych funkcií. V tom je nový zmysel mesta, ktorý u nás postihujeme najskôr od 12. stor. a myslím, že len odvtedy môžeme na Slovensku oprávnené hovoriť o jestvujúcom vyhranenom a dobudovanom stredovekom meste. Celé predchádzajúce obdobie od 9. stor., odkedy sa kladú základy stredovekého mesta u nás a pripravujú sa hospodárske i sociálne podmienky pre budúce mesto, mali by sme i terminologicky rozlišovať a hovoriť radšej o predmestských útvaroch, predmestských zoskupeniach, hradiskových či hradových mestách a pod.

Pravda, otázka trhu vo vzťahu k vzniku mesta je oveľa širšia oblasť a tak ako mnoho predchádzajúcich téz, i táto by si zaslúžila väčšiu pozornosť. Nech nám tu ale na záver postačí konštatovanie, že trh je tým vážnym zariadením v dobovej spoločnosti, ktoré plní nezastupiteľnú úlohu vo výmennom procese, a to pre prirodzenú vyhranenú oblasť — región, pričom sám trh tu tvorí funkciu prirodzeného ekonomického centra. V takomto ponímaní ozaj platí zásada, že *niet mesta bez trhu a trh je práve tou najvčasnějšíou etapou tvorenia sa stredovekého mesta. Niet pritom pochybností, že aj v priestore Slovenska máme viacero foriem a spôsobov, ako k tomu vývinu dochádza, pričom jestvuje aj viac prvkov vyplývajúcich zo samotnej povahy lokality, ale aj sídliskového zázemia, pre ktoré trh slúži. Pri vývine mnohých slovenských miest nemôžeme vôbec v prameňoch postihnúť, kedy sa starý trh postupne mení na mesto, na mestský trh. Inokedy sa tak deje presne postihnuteľným právnym povýšením, privilégium. Možno však uviesť i prípady, keď sa zo starého a frekventovaného*

trhu nikdy mesto nestalo, a naopak, známy trh poklesol na obyčajnú dedinu (napr. Dvory nad Žitavou a pod.). Diskusie sa vedú i o typologickom zaradení takýchto *villae forenses* — či sú mestami alebo nie.

Potrebné je pripomenúť, že zložitá problematika trhu nemá len svoj ekonomický aspekt, ktorý sme naznačili. Ide tu i o otázky právne a správne — teda o problémy trhového práva, trhového mieru, trhového regálu, ktorý je v Uhorsku od súčasného stredoveku dôsledne v rukách panovníka (čo sa odráža v celom jeho ďalšom vývine), trhového súdnicstva a ľudí, ktorí činnosť sudcov vykonávajú (*iudex, bilotus, faristar* a pod.), topografické umiestnenie trhov a ich viazanosť na komunikácie a pod. V tejto oblasti, rovnako ako pri skúmaní mnohých predchádzajúcich problémov, treba vykonať viacero výskumov na efektívnej interdisciplinárnej základni.

4.—5. Topografia formujúceho sa stredovekého mesta a jeho právne základy

Pre myšlienkové uzavretie nášho príspevku zostáva ešte venovať pozornosť dvom vytipovaným zložkám pri procese skúmania genézy stredovekých miest: *Topografia stredovekého mesta a jeho právne základy*. Oba tieto okruhy problémov sa však vymykajú z oblasti výskumu historika a sú doménou rôznych špecialistov. Problém topografie mesta v historickom priereze môže byť predmetom záujmu urbanistov, historikov architektúry a samozrejme i hospodárskych geografov. Výskumné metódy sú tu priamo závislé na druhu pramenného materiálu, ktorý je východiskom bádateľského záujmu. Ak sa čo len zbežne pozrieme na túto oblasť bádania, jasne sa nám ukáže, že všetky tieto vedné disciplíny svojimi výskumnými metódami sa môžu dostať maximálne len do 15., resp. v ojedinelých prípadoch do 14. stor. Pravda, v súvislosti so sídliskovou typológiou predurbánných útvarov či súčasných stredovekých miest — teda v súvislosti s problémami, ktoré sledujeme — ich výsledky sú odťažité a použiteľné len v jednotlivostiach. Tu nastupuje priestor, ktorý si v modernom bádanií vydobyla archeológia a historická archeológia, výsledky ktorej v európskych reláciách sú už dnes pozoruhodné. Mne tu neprichodí konfrontovať československé výsledky s európskym badaním, ale ani hodnotiť mieru použiteľnosti pramenného materiálu získaného v tejto oblasti výskumu, či precizovať vypovedacie schopnosti pramennej bázy. Rovnako nemôžem sledovať metodiku práce či vlastné pracovné postupy vedeckého výskumu. Vychádzam z hlbokého presvedčenia, že každá vedná disciplína sa môže a má usilovať o svoj prístup k predmetu bádania, má vytvárať svoju metodiku, sústavu vyjadrovacích prostriedkov a pod. Podmienkou akejkoľvek spolupráce ale zostáva, že sa musí vyvarovať absolutizácie svojich výsledkov a prínosu k skúmanej problematike, nemôže odmietať, zľahčovať, či nebrať na vedomie výsledky iných disciplín skúmajúcich ten istý objekt bádania. Ba naopak, je akútnou potrebou v československých spoločenských vedách (a nielen medzi tými, ktoré skúmajú problémy vzniku a vývoja miest) usilovať sa efektívnou a vzájomne sa obohacujúcou spoluprácou o syntetický pohľad na dané javy spoločenského života, o obsiahnutie nielen dynamiky života spoločnosti, ale aj jej štruktúry, a to v úzkej zviazanosti týchto dvoch prvkov. Mesto je veľmi komplikovanou a zložitou jednotkou v každom svojom historickom priereze a veľmi vyhranenou štruktúrou, pritom vždy štruktúrou funkčnou, zloženou z celej sústavy rôznorodých, avšak vzájomne zviazaných prvkov. Objasniť túto mnohostupňovú štruktúru znamená rekonštruovať veľmi zložitý obraz, ktorý sa stáva menej jasnejší v priamoúmernej závislosti na posuve smerom do minulosti, smerom k objasňovaniu

jeho počiatkov. Popritom si treba uvedomiť, že žiadny syntetický obraz, o ktorý sa zainteresované vedné disciplíny v tejto oblasti usilujú, nemôže vzniknúť automaticky, len zložením celku z jednotlivých prvkov — poznatkov. Východiskovým miestom zavše musí byť pevná a uzavretá metodológia a pritom dost pevný pracovný program. Všetky tieto otázky sa stávajú dvojnásobne aktuálnymi, len čo sa začneme bližšie zaoberať o posledné dva vytipované znaky.

Pri štúdiu topografie stredovekého mesta československá archeológia už priniesla viacero poznatkov. Vidno to i zo zborníka z predchádzajúcej konferencie archeológov zaoberajúcich sa stredovekom, venovanej len problémom počiatku našich miest. Ukazuje sa, že otázka predmestských sídlisk a ich prechod na sídliskáestskej povahy je zložitejšia, ako sa to javilo v doterajšej spisbe opretej len o písomné pramene, či presnejšie o konštrukcie budované na týchto písomných prameňoch. Už z doterajších čiastkových poznatkov vidno, že ide o dlhodobý proces, v žiadnom prípade však nie plynulý, a pritom závislý od radu bioekologických a s nimi zviazaných sídliskových pomerov celého mestského zázemia, regiónu. Zdá sa, že tzv. mestská revolúcia, ako niektorí zvyknú nie najpresnejšie nazývať prudkú akceleráciu vývinu od polovice 13. stor., je zviazaná ani nie tak s vývojom samotného mestského organizmu, ako s hlbokými premenami, ktoré sa udiali na vidieckych sídliskách. Domnievam sa, že ďaleko oprávnenejšie by to bolo hovoriť o revolúcii dedínskej so všetkými hospodársko-sociálnymi premenami, ktoré ju sprevádzali a ktoré zákonite vyvoľali k životu mestský organizmus. V konečnom dôsledku tak či onak, premena historických jadier trhových osád na mestské centrá, výstavba nových remeselnícko-obchodníckych komunit v podhradiach starých hradov a v ojedinelých prípadoch i pri niektorých kláštoroch či kapitulách na Slovensku, je hlboko i všestranne zviazaná s poznateľnými javmi hospodárskeho a sociálneho života, nevynímajúc pritom nerastnú bázu krajiny. Poznávať tento proces zviazanosti však možno len v jednotlivosti, lebo to je najschodnejšia cesta na vysvetlenie sídliskovej kontinuity či diskontinuity starých trhových centier s novými mestskými aglomeráciami. Variabilita foriem a typov, ktorá sa už dnes črtá, má nepochybne svoju vnútornú logiku, príčiny, ktoré k nej viedli, a ktoré majú iste analógie nielen v rámci nášho štátneho teritória, ale i v ostatnej Európe. Každá povrchná klasifikácia v tejto oblasti môže viesť k schematizmu, k formálnej typológii, ktorá je vzdialená podmienkam skutočného života, bohatej i pestrej minulosti.

Svoje špecifiká v tejto oblasti má i právna veda, ktorá jediná v minulosti vypracovala v tejto problematike ucelenú sústavu, systém, pomocou ktorého sa snažila vysvetliť všetky zložky mestského života. Je pravda, že pozitivistická právna veda, usilujúca sa o pojmoslovnú presnosť, o kauzálny výklad mestského zriadenia i mestského práva, sa významnou mierou pričínila o rozkvet bádania vestskej problematike. Súčasne však treba povedať, že práve táto pozitivistická právna historiografia svojimi juristickými schémami a konštrukciami, úplne odtrhnutými od života, doviedla výskum vestskej problematiky na scestie, do slepej uličky. Výlučnosť právnickeho prístupu bola umocňovaná i metodologickou sústavou, v ktorej sa právo chávalo ako izolovaný jav nezávislý na spoločenskom kontexte doby, na sociálno-hospodárskych predpokladoch, pričom pravdou bol presne pravý opak.

Kritika právno-historického prístupu k problematike stredovekého mesta nám ale nemôže zakryť základný jav — poznatok, že práve dosiahnutie mestského štatútu a mestského práva znamená veľmi vážnu kvalitatívnu zmenu v živote stredovekého mesta na veľmi širokom európskom priestore, do ktorého možno v územnej celistvosti zaradiť i dnešné Slovensko. Mesto dobudované

i v právnom zmysle vytvára pre svojich obyvateľov (presnejšie pre ich časť — mešťanov) zvláštne postavenia v stavovsky rozčlenenej feudálnej spoločnosti. Marxistická právna historiografia stále viac ukazuje, že *právne dobudovanie stredovekého mesta nastupuje (a je trvalé) len tam, kde bola preň vytvorená sústava podmienok*: dostatočný stupeň hospodárskeho rozvoja krajiny a v rámci toho sústava remeselných a trhových stredísk predmestského typu, teda taká úroveň rozvoja výrobných síl, ktorá umožnila priebeh druhej spoločenskej deľby práce; k tomu prislúchajúce sociálne, politické, ale aj kultúrne podmienky. Pritom je nutné poznamenať, že dosiahnutie tejto právnej mestskej sústavy je prudkým hybným motorom spätného vývoja mesta v mnohých jeho ďalších oblastiach hospodárskeho a sociálneho života, spolupôsobí pri prestavbe mestského sídliskového zoskupenia, prestavbe urbanistického areálu, fortifikačných zariadení, pôsobí na demografický rozvoj a pod. Novšiemu bádaniu je už dnes úplne jasná i cesta penetrácie mestských právnych foriem. Tieto nie sú ničím iným, než prijatím už inde osvedčených a vyskúšaných typov upravujúcich život nových sociálnych skupín v meste, ale regulujúcich aj ich pomer ako spoločnosti k okoliu. Z nemeckej vzdialenej oblasti aj na Slovensko bolo prevzaté právo, ale nie mesto!

Pravda, sústava týchto nových poznatkov viac vychádza z výskumov v iných európskych oblastiach, ako zo Slovenska či z Uhorska. Vykonať ich verifikáciu, ukázať na vývojové zvláštnosti a špecifiká — to všetko sú úlohy, ktoré na slovenskú právnú vedu stále len čakajú.

Stredoveké mesto síce vzniklo hlboko v minulosti, cez všetky úskalia dejín prešlo však najmä ako sídliskový typ až do socialistickej prítomnosti. V rôznych prevrstveniach vystriedalo celú škálu spoločenských funkcií, čím nazhromaždilo vo svojom priestore rad pozoruhodností, architektonických i kultúrnych pamiatok, ktoré sa stali súčasťou životného prostredia socialistického človeka a s ním aj kultúrnym majetkom národa. To všetko mnohorakými formami a spôsobmi ovplyvňuje i formuje dobový život, evokuje záujem širokých vrstiev obyvateľstva, podnecuje záujmy poznávať cesty a podoby, po ktorých sa uberala spoločnosť vo svojom vývoji až k dnešku. K tomu pristupuje viacero zásahov do historických centier našich miest, sústava rekonštrukcií i reštaurácií. Celá táto vzdelávacia, osvetová, poradenská či expertízna činnosť pri záchrane kultúrneho majetku našej spoločnosti vyžaduje veľa vzdelaných a schopných ľudí, množstvo overených odborných poznatkov, prístupné, no vedecky fundované monografie o našich mestách. Aby sme mohli plniť i splniť všetky tieto úlohy, musíme sa usilovať o efektívnu spoluprácu rôznych vedných disciplín, bez ktorej nemožno objasniť vznik a vývoj takého zložitého a mnohostranného organizmu ako je európske mesto a jeho podoby v našom priestore.

Literatúra

- L'artisanat et la vie urbaine en Pologne médiévale. Ergon, 3, 1962.
Buczek, K.: Targi i miasta na prawie polskim. Wrocław—Warszawa—Kraków 1964.
Dopsch, A.: Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung von Cäsar bis auf Karl den Grossen. Wien 1923—1924.
Duby, G.: L'économie rurale et la vie des campagnes dans L'occident médiéval. Paris 1962.
Ennen, E.: Frühgeschichte der europäischen Stadt. Bonn 1953.
Ennen, E.: Die europäische Stadt des Mittelalters. Göttingen 1972.

- Fügedi, E.: Középkori magyar városprivilegiumok. In: Tanulmányok Budapest múltjából. 14. Budapest 1961, s. 17–107.
- Györfffy, Gy.: Budapest története az Árpád–korban. In: Budapest története. 1. Ed. L. Gerevich. Budapest 1973, s. 217–350.
- Halaga, O.: Mestotvorný proces a stredná Európa. In: Zbor. Filozof. Fak. Univ. Komensk. Historica. 15. Bratislava 1965, s. 95–115.
- Haupttendenzen der europäischen Stadtgeschichte im 14. und 15. Jahrhundert, 1, 2. Ed. E. Uitz. Magdeburg 1974.
- Hensel, W.: Anfänge der Städte bei den Ost- und Westslawen. Bautzen 1967.
- Hóman, B.: A magyar városok az Árpádok korában. Budapest 1908.
- Hrochová, V.: Byzantská města ve 13.–15. století. Praha 1967.
- Jankovič, V.: Zásady a postup rekonštrukcie miestopisu historického jadra Bratislavy. In: Monumentorum tutela. 7. Bratislava 1971, s. 29–55.
- Junghanns, K.: Die deutsche Stadt im Frühfeudalismus. Berlin 1959.
- Kejř, J.: Možnosti a meze právněhistorického bádání o počátcích měst. In: Právně-historické studie. 20. Praha 1977, s. 177–203.
- Kučera, M.: Hospodárske a sociálne predpoklady formovania sa miest na Slovensku. (Referát prednesený na konferencii 5.–7. 10. 1971 v Levoči.) ref. v: Hist. čas., 20, 1972, s. 169–170.
- Kučera, M.: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Bratislava 1974.
- Lalik, T.: Kształtowanie się miast za piernszych Piastów. In: Początki Państwa Polskiego. 2. Poznań 1962, s. 137–154.
- Levicki, A. J.: Goroda i gorodskojje remeslo v Anglii v X–XII vv. Moskva 1960.
- Ludat, H.: Vorstufen und Entstehung des Städtewesens in Ostmitteleuropa. Köln–Braunsfeld 1955.
- Marsina, R.: K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. storočia. Hist. Čas., 21, 1973, s. 337–367.
- Planitz, H.: Die deutsche Stadt im Mittelalter von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen. Graz–Köln 1954.
- Polla, B.: K problematike začiatkov miest z hľadiska historickej archeológie. In: Hist. Štud. 19. Bratislava 1974, s. 5–19.
- Schlesinger, W.: Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters. 2. Städte und Territorien. Göttingen 1963, najmä s. 42–212.
- Schünemann, K.: Die Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa. Breslau 1929.
- Die Stadt des Mittelalters. 1. Herausg. C. Haase. Darmstadt 1969.
- Stal, S. M.: Srednevekovej gorod i problema vozniknovenija nefeodalnych form sobstvennosti. In: Srednevekovej gorod. 2. Mežvuzovskij naučný sbornik. Saratov. Izd. Saratovskogo Universiteta 1974, s. 3–45.
- Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens. Reichenau–Vorträge 1955–1956. (Vorträge und Forschungen. 4.) 1958.
- Středověká archeologie a studium počátků měst. Praha 1977.
- Untersuchungen zur gesellschaftlichen Struktur der mittelalterlichen Städte in Europa. Reichenau – Vorträge 1963–1964. (Vorträge und Forschungen. 11.) 1966.
- Varsik, B.: Vznik a rozvoj miest na Slovensku v 13. a 14. storočí. In: Zo slovenského stredoveku. Bratislava 1972, s. 205–243. Pôvodne: Hist. Čas. 6, 1958, s. 169–301.
- Wędzki, A.: Początki reformy miejskiej w śródkowej Europie do połowy XIII wieku. Poznań 1974.

Genese der Städte in der Slowakei

Die Slowakei stellt jenen Teil Mitteleuropas dar, der zwar in Reichweite des Römischen Imperiums lag, doch bislang keine Erkenntnisse über Siedlungen von munizipalem Charakter geliefert hat. Als Arbeitshypothese ist danach vorauszusetzen, dass die slowakischen mittelalterlichen Städte keine kontinuierliche, sei es auch nur besiedlungsgeschitliche Erscheinung der spätrömischen Zeit darstellen. Genauso

ist die Ansicht über die kolonialisatorische Entstehung unserer Städte abzulehnen, so wie sie namentlich durch die deutsche rechtshistorische Wissenschaft in den letzten zwei Jahrhunderten ausgearbeitet und analysiert wurde. Die Verfechtung der Entstehung der Städte auf heimischem slawischem Recht erweist sich ebenfalls als unbegründet, weil die mittelalterliche Stadt als neue siedlungsgeschichtliche, ökonomische und soziale Erscheinung übernationales Gepräge trägt, ein Entwicklungsergebnis der europäischen, nach dem Zerfall des Römischen Imperiums auf agrarischer Grundlage sich herausbildenden Zivilisation ist; einzig allein in solchen kausalen Ursachen ist auch die Frage ihrer Genese zu untersuchen.

Bei der Verfolgung des historischen Inhaltes des Begriffes mittelalterliche Stadt existiert keine eindeutige, universelle Definition für die Bezeichnung dessen, was in der Geschichte unter dem Begriff Stadt auftritt: Das System von Merkmalen, wie Siedlungsform, Charakter der Bewohner, rechtliche Differenzierung, Unterscheidung vom Dorf und zugleich die neue Beziehung zu ihm — ist sehr wichtig, doch keines dieser Merkmale erklärt vollauf das Wesen der Stadt. Ein wesentliches Merkmal dürfte nach Ansicht des Autors ihre ökonomisch—soziale Basis sein: Die Stadt ist fähig, der Realisation von Waren—geldlichen Beziehungen zu sein. Zugleich ist sie das natürliche Zentrum dieser Tätigkeit in einer umgrenzten Region. Von einem derartigen theoretischen Postulat ausgehend, muss man im konkreten historischen Material auch nach einem differenzierten Herantreten an die Formen des Austauschprozesses streben. Der Handel, der nicht auf der Grundlage von Waren—geldlichen Beziehungen aufgebaut ist, sondern nur einen (sei es Fern— oder heimischen) Austauschprozess darstellt, erfüllt noch nicht in ausreichendem Masse die Rolle eines stadtbildenden Faktors im ökonomischen Sinn des Wortes.

Bei der Prüfung der Siedlungsmerkmale der mittelalterlichen Stadt bei uns kann die Arbeitshypothese angenommen werden, dass diese eng mit dem Prozess der politischen Organisation unserer Vorfahren verknüpft sind; also: Die Anfänge der mittelalterlichen Stadt sind bei uns mit der Entstehung des Staates verknüpft. Die slawischen Burgwälle des 8. und 9. Jh. repräsentieren die Grundlagen unserer mittelalterlichen Stadt. Ältere Burg—Siedlungs—agglomerationen sind bislang bei uns nicht bekannt, wenn auch vielleicht eine ähnliche Entwicklung schon im 7. Jh. voraussetzen ist. Die siedlungsgeschichtliche, topographische, demographische und funktionelle Metamorphose, welche die Entwicklung von den slawischen Burgwällen bis zu den tatsächlichen mittelalterlichen Städten darstellt, ist freilich kompliziert und von vielen Faktoren beeinflusst. Im Frühmittelalter darf die Rolle und Sendung der königlichen und fürstlichen Macht und der damit verknüpften Grundlagen der rechtlichen Organisation nicht unterschätzt werden. Diese bestand aus zahlreichen Konsumptionseinheiten (Heer in den Burgen und Vorburgen, Beamte und Verwalter königlichen Diensten u. ä.), die die Entfaltung von Handwerk und Handel vorantreiben. Es muss in den Quellen gut geprüft werden, was unter den Bezeichnungen *cives*, *civiles*, *suburbani* u. ä. im 11.—13. Jh. gemeint ist. Im Zusammenhang mit dem Siedlungsbild der entstehenden Städte muss in der Slowakei der perspektivische Anteil der historischen Archäologie an der Erweiterung unserer Kenntnisse hervorgehoben werden.

Die Entstehung des städtischen Handwerks sucht man oft in den Siedlungen vom Typus der Dienstsiedlungen, die im breiten Raum des alten Kulturgebietes situiert waren. In der Slowakei tragen 1/4 bis 1/3 der Dienstsiedlungen tatsächlich den Charakter von Siedlungen mit spezialisiertem Handwerk. Ihre Bevölkerung war jedoch bäuerlich und die Abgabe bestimmter Handwerkserzeugnisse an den König und seinen Hof stellten mit ihrem Charakter eine Art feudaler Rente dar (also nicht einer Ware), die der hörige Bauer in agrotechnisch freien Zeitintervallen produzierte und dabei von der örtlichen Rohstoffbasis und der Produktionsgewohnheiten ausging. Diese Erzeugnisse konnten zu einem Artikel des Austauschprozesses nur in seiner zweitrangigen Abhängigkeit werden, als nichtkonsumiertes und ungebrauchtes Überprodukt. Das Dienst— „Handwerk“ ist eine ökonomische Äusserung autarker Wirtschaft und mit ihm sind nicht unmittelbar die Anfänge des warenproduzierenden städtischen Handwerks verknüpft. Das städtische Handwerk erwuchs bei uns

vor allem aus der sozial bunten freien und halbfreien Bevölkerung der Vorburgen oder anderer vorstädtischer Gruppierungen. Gerade die Beziehungen zum Boden wie auch die persönliche Unfreiheit und die Bindungen an den Herrn, also Beziehungen, aus denen die agrarische Gesellschaft des Frühmittelalters erwuchs, lösten sich nur recht langsam und schwer. Der Prozess des intensiven Anwachsens des städtischen Handwerks muss bei uns in das 11.–12. Jh. angesetzt werden. Die landwirtschaftliche Produktion als sicheres beglaubigtes Mittel der Ernährung spielte auch beim städtischen Handwerker ständig eine schwerwiegende Rolle, und zwar auch nach seinem Abgang aus der Siedlung. Mit der Zeit, in Abhängigkeit von der Rohstoffbasis, bildete sich auch in der Slowakei eine gewisse Rayonisierung und Regionalisierung des Handwerks, in deren Struktur in unserem Land die Metallverarbeitung und bearbeitung einen bedeutenden Platz erlangte.

Der Handel ist der letzte und wichtigste Bestandteil der Realisierung der Waren – geldlichen Beziehungen. Die Slowakei, in Reichweite der alten eingelebten Fernstrassen situiert, profitierte im 9.–12. Jh. aus dem Fernhandel; darüber existieren ausreichend zugängliche Berichte (Gesetzessammlungen der ungarischen Könige, Zolltarife seit dem 10. Jh., Berichte jüdischer und arabischer Kaufleute, von Gelehrten und Reisenden). Markt und Marktstädte sind jedoch ein Regale des Herrschers. Wir sind jedoch ausserstande, den Umbruch zu erfassen (oft nicht einmal in ganzeuropäischen Relationen), wann sich der Markt um eine neue Bevölkerungsgruppe – mercatores, burgenses, hospites – konzentrierte, dich sich in den Vorburgen oder an bedeutenden Strassenkreuzungen niederliess und um die sich nicht mehr der durch das königliche Regale gebundene, sondern der freie Markt (*forum liberum*) zu entwickeln begann. Der freie Markt, allen zugänglich, die etwas zu verkaufen und Mittel zu kaufen hatten, der fest mit seiner nächsten Umgebung verknüpfte Markt und der von der bisherigen Jurisdiktion befreite Markt – das war die neue adäquate Form, die den neuen, an der Wende des 12. und namentlich im 13. Jh. sich bildenden wirtschaftlichen Beziehungen auch bei uns entsprach. Die Entwicklung des freien Marktes gab dem ökonomischen Wesen der mittelalterlichen Stadt im wahren Sinn des Wortes das letzliche Gepräge.

Die Stadt als neue wirtschaftliche, soziale und später auch rechtliche Einheit repräsentiert jenes historische Phänomen, dessen führende Rolle in der gegebenen Region auf der gesellschaftlichen Arbeitsteilung, auf der Erfüllung neuer ökonomischer, sozialer, politischer und kultureller Bedürfnisse und Funktionen aufgebaut war. In solcher Auffassung kann man bei uns von einer Stadt am frühesten vom Ende des 12. und namentlich im 13. Jh. sprechen. Die ganze vorangehende Zeit seit dem 8. Jh. ist nur eine Vorbereitung und ein Legen der Grundlagen. Es scheint, dass dieser Zeitraum auch terminologisch zu sondern wäre und lieber von Vorstadtformationen, Burgstädten und Gruppierungen gesprochen werden sollte.

Die Aufgabe einer jeden Konferenz ist – ausser der Feststellung des Wissensstandes – auch eine Organisierung der künftigen Arbeit. Im Zusammenhang mit der Genese unserer mittelalterlichen Stadt harren für die Zukunft viele Aufgaben: von der Steigerung der theoretischen Arbeit über die Problematik, damit sie ein Bestandteil des ganzeuropäischen historischen Wissens sei, bis zur tätigen Kooperation der historischen und technischen Disziplinen an der Vorbereitung und Organisierung der Forschungen. Die mittelalterliche Stadt ist eine Erscheinung, die zwar aus dem Mittelalter hervorgegangen ist, die sich jedoch als die geeignetste Gruppierung auch in der modernen Gesellschaft erwies. Gerade aus dieser Erscheinung ergibt sich auch die Notwendigkeit des Erkennens ihrer entwicklungsgeschichtlichen Schicksale, und durch deren Erkennen auch die Einschlüsse in ihre Struktur.